

KAIP KALBAME

Aurelija Tamošiūnaitė

aurelijat@yahoo.com

09-14

Apie besikeičiančius žodžius

Neseniai vartant senesnius žurnalo „Lithuanian Heritage“ numerius, akis užkliuvo už dviejų straipsnių: „Skoliniai“ Loan Words in the Lithuanian Language“ ir atsako į šį straipsnį „Too many Polish words?“. Nors pirmasis straipsnis aptaria skolinius lietuvių kalboje, o antrajame atskleidžiami Amerikos lietuvių John Millar „atradimai“, jog *abrūšas*, *dziegorius*, *čėšas* ir kt., deja, ne lietuviški žodžiai (kaip jo iki tol manyta), o barbarizmai, šie du straipsniai privertė pamąstyti ne apie skolinius, o apie lietuvių kalbos leksikos raidą.

Kad kalba laikui bėgant keičiasi – niekam ne naujiena. Kaip ne naujiena, kad sparčiausiai pasikeičia bene pastebimiausias jos sluoksniu – žodynas arba leksika. Tam turi įtakos daugybė veiksnių: politinių, ekonominių, mokslo, technikos, kultūrinių ir kt. Esti tokių šimtmečių, kai žodynas visai nepasikeičia, tačiau esti tokių – kai šio kalbos sluoksnio turtėjimui, rodos, nebus galo. Ar tokie pokyčiai nevyksta šiuo metu mūsų kalboje (turbūt ir kitose)? Sužinoti paprasta – užtenka tik pamąstyti, kiek naujų žodžių sužinojome per pastarąjį mėnesį, pusmetį, metus. Pamenu, kaip vieną dieną internete atsivėrusi lietuvišką www.google.lt tinklalapį, vietoje jau įprasto *web* išvydau žodį *žiniatinklis*, arba skaitydama straipsnį www.delfi.lt pamačiau žodį *delninukas*. Daug tokių –ukų (*atmintukas*, *delninukas*, *skreitinukas* ir kt.) ir ne tik mūsų kalboje atsirado dabartiniu metu, ieškant lietuviškų atitikmenų daugeliui kompiuterių srities terminų. Visi šie žodžiai – naujažodžiai arba neologizmai. Apie juos jau buvo užsiminta ir mūsų dienraščio puslapiuose: Romualdas Kriaučiūnas, Vytautas Matulionis siūlė savuosius *šašlyko* atitikmenis, apie naujadarų priėmimo problemą svarstė prof. Giedrius Subačius.

Tačiau naujadarai arba neologizmai – tai tik vienas naujų žodžių atsiradimo būdas. Tokiu būdu mūsų vartosenoje yra atsiradę žodžiai *žiniasklaida*, *sauskelnės*, *žiniatinklis* ir kt. Naujų žodžių galima pasidaryti sekant kitų kalbų pavyzdžiu. Tai taip vadinami vertiniai, apie kuriuos buvo užsiminta š. m. liepos 27 d. „Drauge“. Tokiu būdu lietuvių kalboje atsirado žodžiai *aplinkybė*, *turinys*, *laikraštis*, *įtaka*, *prieveiksmis*, *išvada*, *priekaba* ir kt.

Trečias leksikos papildymo būdas – skoliniai. Iš kitų kalbų pasiskolinti žodžiai pritaikomi prie lietuvių kalbos fonologinės, morfologinės, kirčiavimo sistemos, t. y. jie pritaikomi lietuvių kalbai, asimiliuojasi. Taip į lietuvių kalbą atėjo *jogurtas*, *teatras*, *muzika*, *tempas*, *kompiuteris*, *internetas* ir kt.

Kalbos leksika pasipildo ne tik sukūrus, pasiskolinus ar išsivertus kitos kalbos žodį, bet ir jau turimam žodžiui įgijus naują reikšmę, pvz., žodis *kovoti* anksčiau turėjo tris reikšmes (1. kovoti, muštis, 2. varžytis sporto rungtynėse, 3. stengtis nugalėti), tačiau vėliau pradėtas vartoti ir dar viena reikšme – stengtis pasiekti ką nors.

Kalboje ne tik atsiranda naujų žodžių, bet kai kurie jų atvirksčiai – traukiasi iš aktyvios vartosenos. Tai vadinamieji archaizmai ir istorizmai. Archaizmus iš kalbos išstumia nauji žodžiai ta pačia reikšme (pvz., *algoti* – *vadinti*, *rykas* – *indas* ir kt.), taip vadinamų semantinių arhaizmų nunyksta reikšmės (pvz., seniau žodis *tiesa* buvo vartojamas teismo, teismo proceso, bylos, teisėjo, teisės mokslo reikšmėmis, kuriomis šiandien šio žodžio nevartojame), o istorizmai pasitraukia iš vartosenos todėl, kad išnyko sąvokos, daiktai, kuriuos jie žymėjo (*vyža*, *lažas*, *činčas*, *tijūnas* ir kt.).

Tad žodžiai kinta, gyvena savo gyvenimą taip, kaip ir mes, žmonės. Vieni žodžiai „gimsta“, atsiradus naujiems daiktams, reiškiniams, sąvokoms, kiti – pamažu išnyksta iš kalbančiojo lūpų. Tai natūrali kaita, kurios neišvengs nė viena gyva kalba.